

ОБШИРИ ЙОГО ТАЛАНТУ

Володимир Гнатюк
у світлі нових матеріалів

Коли вимовляємо: Володимир Гнатюк, то відразу ж в уяві вимальовується довгий ряд постатей Франкової доби. І чи не першим стає в уявному списку чоловік, що прожив лише п'ятдесят п'ять літ, а за собою пооставив цілу епоху наукових відкриттів: збирач, укладач і видавець збірників українських пісень, анекдотів, легенд, казок, голосінь, коломийок, похоронних обрядів, коляд і щедрівок, байок та сороміцьких матеріалів, знадоб до галицької демонології... Секретар НТШ у Львові, секретар, а відтак голова Етнографічної комісії НТШ, головний редактор «Етнографічного збірника» й «Матеріалів до української етнології», фактичний редактор близько шістдесяти наукових збірників, з 1898 до 1906 рр. головний редактор і директор «Української видавничої спілки» у Львові... Нелегко збагнути, що все це могла досягнути одна людина. Але факт. Таким прийшов в українське народознавство галичанин, аби своїми руками підняти на висоти всевропейської науки такі пласти, що до снаги щільним поколінням.

Володимир Михайлович Гнатюк народився 9 травня 1871 року у селі Велесневі нинішнього Монастирського району на Тернопільщині у багатодітній сім'ї. Читав з п'яти років, «дивував дорослих феноменально пам'яттю: раз почути пісню чи казку він міг навіть через кілька місяців повторити слово в слово», — писав М. Мущинка.

Ще 1880 року, коли до учня першого класу В. Гнатюка потрапила своєрідна поетична антологія, видана студентським товариством «Академический кружок» при Львівському університеті, вона справила на нього сильне враження: відтоді записування народних пісень стало його улюбленою справою. Навчаючись у Буцацькій та Станіславській гімназіях, Львівському університеті, він поряд з академічним навчанням ставив серйозні фольклористичні й етнографічні студії. Поволі-волі і В. Гнатюк з'являється в ролі автора, фольклориста на сторінках часописів «Житє і слово», «Народ», «Lud», інших періодичних видань. З 1893 до 1902 року В. Гнатюк систематично

веде записи в Східній Галичині; з 1895 до 1903 рр. здійснює шість фольклорно-етнографічних експедицій на Закарпатську Україну.

З пісенного матеріалу В. Гнатюк уклав, надав текстам науковій редакції і видав три томи «Коломийок» (1905—1907), «Гаївки» (1909), «Колядки і щедрівки» (1914), інші збірники.

Якщо пісенний фольклор більш-менш зібрали Я. Головацький, М. Врбель, Г. Де-Воллан, то В. Гнатюк, по суті, був першопрохідцем в царині дослідження народної прози. Значну частину матеріалів, які привозив В. Гнатюк із закарпатських експедицій, він передав І. Франкові, а той використав їх при написанні праць «Карпаторуська література XVII—XVIII в.», «Апокрифи і легенди» та ін.

В. Гнатюк записав близько 1500 народно-пісенних текстів. Із прозових текстів він уклав збірники: «Галицько-руські народні легенди» у 2-х томах (1902—1903), «Народні оповідання про опришків» (1910), за що був удостоєний Петербурзькою Академією наук премії імені О. О. Котляревського, «Українські народні байки» у 2-х томах (1916), п'ять томів казок, легенд, переказів, анекдотів, записаних на Закарпатті, інші книги.

Етнограф був вдумливим і досвідченим збирачем, текстологом фольклорно-етнографічних матеріалів. Його науково довершені тексти відзначалися фактологічною вірогідністю, високою едиційно-текстологічною культурою. З найширшого кола текстологічних питань, що їх порушував і розв'язував В. Гнатюк, варто акцентувати читацькому увагу на таких, як атрибуція фольклорного твору, встановлення його приналежності народній традиції; принципи і прийоми філологічної критики фольклорного тексту та його редагування; явища контамінації у фольклорі та передача в друкованій контамінованого (об'єданого) тексту; джерелознавча база фольклорного твору, його паралелі і варіанти тощо.

Професор Іржі Горак писав, що В. Гнатюкові поруч з О. Кольбергом та Ф. Вартошем належить одне з провідних місць в історії

слов'янської фольклористики, а його праці за своїм змістом, точністю запису та науковим рівнем мають світове значення.

Величезна частина доробку В. Гнатюка залишається й донині то в рукописних фондах наукових бібліотек, то в епістолярній спадщині, що становить не один том, а то в першодруках, які сьогодні недоступні, на жаль, найширшому читацькому загалу.

Ось перед нами нарис «Запропачена збірка угро-руських казок». У цьому нарисі, написаному 3 червня 1913 р. у Ворхті, В. Гнатюк подає ключ до розшуку загубленого оригінального і неповторного збірника українських казок із Закарпаття. Річ у тім, що наприкінці 1912 р. професор Празького університету Ю. Полівка повідомив В. Гнатюка, що, працюючи з професором із Берліна Й. Больте над паралелями до збірки казок братів Грім, натрапив на сліди збірки українських казок, багато сюжетів з яких цілком нові, невідомі з-поміж досі опублікованих. Ю. Полівка заінтригував В. Гнатюка. І ось, одержавши від Й. Больте індекс казок, що знайшовся в архівних папках історика літератури Р. Келера, В. Гнатюк аналізує їх (32 назви), оцінює кимось дані казкам «дуже загальні наголоси», а також деякі рідко вживані слова («кантор» — дяк; «пóпер» — перець; «не знаву» — не знаю і т. п.) і доходить висновку, що подані матеріали — це казки, байки, легенди, новели й анекдоти, що матеріал «був добре дібраний і дуже цікавий та, як на ті часи, зовсім новий». І далі відомий етнограф, вважаючи незаперечною вартість казок, «можна й нині в цілості поручити до друку», закликає вчених докладати зусиль до розшуків матеріалів.

Цінною для сьогодшніх фольклористів, етнографів є праця В. Гнатюка «Українська народна словесність: В справі записів українського етнографічного матеріалу» (Відень, 1916). Ця народознавча рідкісна праця мала б сьогодні зацікавити не тільки вчених-академістів, а й фольклористів та етнографів-аматорів, адже в ній є так звана історико-наукова частина («Етнографія — наука ще недавня, бо її початки ледве сягають другої половини XVIII ст., а розвинулася вона вповні аж у минулім, XIX ст., але її значення велике, бо вона не тільки викликала переворот у житті цілого ряду менших і більших народів, спонукуючи їх національне відродження, але й мала рішучий вплив на літератури в цілій Європі, давши основу в них романтичному напрямови, з якого розвився опісля реалістичний напрям»). Аналізуючи стан зародження і становлення етнографії як органічної частини українського народознавства, В. Гнатюк зазначає на тому, що практично всі етнографічно-фольклористичні праці, які стосувалися до українства, видавалися протягом XIX ст. «за ініціативою, стараннем і коштом приватних одиниць» і що тільки з організацією у Львові 1895 р. «Етнографічного збірника» (до 1914 р. вийшло тридцять шість томів),⁶ видання з 1899 р. «Матеріалів до української етнології» (до 1914 р. вийшло п'ятнадцять томів) справа набула справді науковості, системності.

Як добре, що хоч маємо те, що є, що дещо зосталося у наукових бібліотеках та при-

ватних колекціях старих інтелігентів, мемуатів, і тим може нині скористатися вчений. Але яке безцінне духовне багатство пониніше. В. Гнатюк зазначає, що «в Києві попрепадали великі запаси матеріалів через недбалство своїх людей, а у Львові через воєнне здичинне наїзників», і називає збірку історичних пісень із спадщини М. Драгоманова, записи П. Тарасевського, групову працю (галицькі пісні) членів історико-етнографічного гуртка при Львівській українській гімназії, збірку дрогобицьких гімназистів з кінця 80-х рр.

Подаючи далі практичні рекомендації в справі записування, наукової паспортизації й упорядкування зібраних матеріалів, В. Гнатюк називає основні жанрово-тематичні групи (обрядові пісні, історичні пісні, побутові пісні, дрібні пісні, духовні пісні й пісні ненародного походження; сороміщя пісні, чужі пісні; мелодії пісень; замовлявання, драматичні представлення, ігри, казки; байки; міфи; легенди; перекази, новели; анекдоти (приказки); приповідки (пословиці); загадки; ліки; вірування).

Певний інтерес, як науковий, так і просвітницький, мають нарис В. Гнатюка «Нашо нальне відродження австро-угорських українців (1772—1883)» (Відень, 1916) та «Кубанщина й кубанські українці» (Львів, 1920), у яких автор розмірковує над питаннями шкільництва, газетно-журнального періодики, різними гранями життя українців поза їхніми державними межами.

Значне зацікавлення збуджує в істориків, а також красавців окремо видана брошура «Наукове товариство імені Шевченка: З нагоди 50-ліття його заснування (1873—1923)» (Львів, 1923). Це фактично нарис про історію заснування НТШ (11.12.1873). Довідуємося, що в різний час на посаду голови НТШ обиралися визначні вчені та суспільно-громадські і культурні діячі: К. Сушкевич, С. Громницький, Д. Гладилевич, Ю. Целівич, О. Барвінський, М. Грушевський, В. Щурат. Автор подає вартісний статистичний матеріал про книгарню НТШ, заснування «Записок НТШ», організацію його бібліотеки тощо.

Інший нарис містить унікальний фактично-біографічний матеріал про відомого вченого-етнографа Л. Гарматія. Відомо, що Лука Гарматій (30.10.1866 — 31.10.1924) походив з Тернопільщини і все свідоме життя віддав учительській та просвітницькій праці. Проте з 1893 до 1912 року він вчителював у Косівському повіті, прищеплював молоді «національну свідомість та любов вітчизни». Під його впливом у Криворівні зросли брати Петро, Степан і Микола Потяки, що заснували читальню «Просвіти», згодом і товариство «Січ», брали «живу участь у громадському житті».

Гнатюк значно розширює наші знання про цього істинного народознавця. Так, він пише, що Л. Гарматій мав чималу книгозбірку, а головне ж заявив про себе як етнограф, а глибокий знавець гуцульського побуту, зокрема матеріальної культури (в Коломиї на українській сільськогосподарській виставі експонував цінну колекцію люльок, чапрат, хрестів, за що дістав найвищу винагороду — золоту медаль). Він чимало експонатів передав до музеїв Львова, Праги, Петербурга. Найцінніші етнографічні, етнологічні матеріали Л. Гарматія опубліковані у книж-

ні В. Шухевича «Гуцульщина», у збірниках легенд, колядок, які видав В. Гнатюк. За свою працю Л. Гарматій був удостоєний високого і почесного звання члена етнографічної комісії НТШ. Та не лише поле етнографії освоював учитель Л. Гарматій; переїхавши до села Могильниці, зайнявся археологією («відкрив скринкові гроби», «хірургічні інструменти» доби неоліту). Цікавився Л. Гарматій народною астрономією.

В. Гнатюк розповідає, що саме у Криворівні (туди на вакації приїздили М. Грушевський, І. Франко, Г. Хоткевич, А. Крушельницький, Ф. Вовк, Ф. Красицький, М. Жук, К. Квітка, О. Олесь, В. Доманицький, Леся Українка, М. Могильнянський, В. Щербаківський, О. Коннор-Вілинська, М. Коцюбинський та ін.) він і познайомився з Л. Гарматієм, «добрим оповідачем і знавцем місцевих відносин та Гуцульщини». А ще, публікуючи спогади про М. Коцюбинського Л. Гарматія і П. Шекерика-Доникова, В. Гнатюк робить кілька посутніх зауважень й уточнень щодо джерел «Тіней забутих предків».

Діяльність В. Гнатюка на літературному та лінгвістичному полі досліджена мало. Досить назвати такі розвідки вченого, як «Причинок до літератури нашого віршотворства», «Кілька духовних віршів. Співаник із Грушева», аби переконатися в тім, що його глибоко цікавило питання історії давньої української літератури, зокрема на Закарпатті, літератури, писаної народною розмовною мовою.

Простеживши за публікаціями В. Гнатюка в ЛНВ, подивувеш широті його знань, обізнаності з літературним життям, його творцями. Біографічні нариси, некрологи він писав про Л. Глібова, Я. Гордицького, І. Грабовича, П. Грабовського, Є. Гребінку, І. Гушалевича, В. Залозецького, О. Косача, А. Кримського, О. Левицького, О. Лепкого, П. Огоновського, М. Павлика, М. Старицького... Він рецензував книжки В. Бірчака, Г. Воробкевича, В. Дорошенка, Н. Кобринської, О. Маковей, М. Коцюбинського, І. Нечуя-Левицького, С. Руданського, Ю. Федьковича, Г. Хоткевича, В. Щурата... За його редакцією виходили твори російських письменників, польських, болгарських, німецьких, французьких.

Поважне місце посідає В. Гнатюк і в історії української журналістики, і то не лише як довгорічний редактор найважливішого літературно-громадського журналу на Україні — «Літературно-наукового вісника», а й як автор десятків статей на журналістські теми, рецензент майже всіх тогочасних українських газет і журналів та закордонної преси, що звертала увагу на українські справи.

Окремого дослідження потребують зноски В. Гнатюка з чехами та словаками на етнологічній ниві. Так, наприклад, Музей української культури у Свиднику, що випускає у світ наукові збірники, в ювілейному виданні, присвяченому В. Гнатюку, вперше опублікував на його сторінках невідому статтю вченого «В справі літературної мови підкарпатських русинів», вислану чеському вченому Ф. Тіхому ще 24 травня 1924 р. 1963 року ця стаття з іншими

паперами Ф. Тіхого була передана до Свидницького музею української культури. Першим звернув на неї увагу директор музею І. Чабиняк, який і передав її відомому вченому-славісту М. Мушинці, в чій науковій редакції вона і побачила світ.

Чимало досліджень В. Гнатюка присвячено українській діалектології («Словаки чи русини?», «До бойківського говору», «Руські оселі в Вацці», «Русини Пряшівської єпархії та їх говори», «Чи бачканський говір словацький?» та ін.). Мав рацію український словацький вчений Й. Шелепець, коли сказав, що «діалектичні роботи В. Гнатюка повинні бути згадані в кожному огляді історії української діалектології і взагалі історії українського мовознавства».

Щоб ширше розсунути овиди народознавчих інтересів В. Гнатюка, ми скористалися величезною й безцінною епістолярною спадщиною вченого. Чи не найбільше листів, адресованих В. Гнатюку, належать літераторам. Йому писали С. Воробкевич, В. Грінченко, В. Лепкий, М. Вороний, Г. Хоткевич, О. Маковей, Т. Бордуляк, А. Крушельницький, І. Нечуй-Левицький, А. Волощак, М. Ірчан, П. Франко, О. Вабій, Є. Чикаленко, К. Гриневичева, І. Борщак, В. Щурат, М. Павлик, Д. Лукіянович, Д. Мордовець, В. Оркан, О. Барвінський, В. Короленько, Т. Франко, Ю. Шкрумеляк... Значна частина цього листування раніше була недоступна для дослідників. І лише сьогодні маємо можливість доторкнутися до поживклих від часу рукописів самого В. Гнатюка та його численних кореспондентів. Отож хай промовляють рядки.

Сидір Воробкевич 27 жовтня 1897 р. з Чернівців писав, що одержав від В. Гнатюка збірку «Зів'яле листя», але вибрав один тільки вірш, котрий поклав на музику. Він скаржиться своєму знайомому, що «всі поезії тої збірки сумні і не ладяться з теперішнім настроєм мого болочого серця, — і так мене добрі люди плаксивим поетом і музичним складачем прозвали і пірвали немилосердно всі струни моєї скромної ліри».

Чимало листів надійшло В. Гнатюкові і від родини Грінченків. Скажімо, В. Грінченко в листі від 12 листопада 1897 р. з Чернігова відповідав В. Гнатюку, що «залюбки пристану до святкування ювілею такого талановитого, поважного і всім нам любого письменника, як Ів. Франко».

Протягом 1910—1925 рр. написала кілька листів до В. Гнатюка і дружина В. Грінченка з Києва. Так, 18 вересня 1910 р. Марія Грінченко вислала В. Гнатюкові повість «Серед темної ночі» і пише, що всю свою бібліотеку чоловік «призначив задля громадського вжитку, і я, скільки моєї змоги, дбатиму, щоб її побільшувати».

27 січня 1927 р. М. Грінченко висловлює вдячність В. Гнатюкові за «запросини до праці задля літератури дитячої» і розповідає, які є в неї уже готові речі, як ось чотирнадцять оповідань Томпсона, інших авторів. Обіцяє наступного разу надіслати 1-й том «Російсько-українського словника», «Мальовану абетку», просить, аби їй було вислано спогади Євгена Чикаленка, які спочатку друкувалися у ЛНВ.

28 березня 1905 р. писала В. Гнатюкові

дочка В. Грінченка Настя, яка цікавилася книжкою новел О. Шрайнер, що її перекладала, і чи не зацікавила б Видавничу спілку у Львові її пропозиція перекласти українською мовою повість Степняка-Кравчинського «Домик на Волге» — про життя революціонера 70-х років.

Богдан Лепкий писав етнографу з Кракова, Берліна, інших місць, і це листування тривало з 1898 до 1920 року.

Микола Вороний протягом 1899—1921 рр. не раз писав В. Гнатюкові з Кишинева, Одеси, Катеринодара, Чернігова, Варшави. Так, 11 листопада 1899 р. він повідомляв з Кишинева В. Гнатюка, що нарешті прибули бандеролі з книжками на ім'я М. Садовського та І. Карпенка-Карого, третій пакунок, мабуть, сконфіскувала цензура. Дуже цінні повідомлення про творчі питання. Зокрема, М. Вороний пише, що надіслав В. Гнатюку поему «Свнан-зілля» для друкування її в ЛНВ. Він також ділиться творчими планами: уже готові вірші «Патриотам», «Ювілей», «Москальофілам» — «вірші прикро сатиричні».

29 березня 1901 р. М. Вороний шле в листі з Катеринодара байку «Голуби-переможці» («...цікава тим, що тракує про відлучення Льва Толстого від церкви...» (підкр. авт. — В. К.) з надією, що вона вийде в ЛНВ. Коли ж на те будуть інші погляди, варто передати твір М. Грушевському для опублікування в «Молодій Україні». Далі М. Вороний скаржить, що ні М. Грушевський, ані його кум І. Франко не відписують на листи. Автор каже, що живе «тихо та лагідно» і має час «займатися літературою».

30 листопада 1902 р. М. Вороний повідомляє В. Гнатюка, що «осівся в Одесі» і що страшенно тягне його до Галичини, хоч би на кілька днів. «Бачу, що теперішнє життя у Львові значно цікавіше від колишнього: свідомість зростає... партії виступають на арену, нові й нові сили з'являються...»

21 вересня 1921 р. М. Вороний, працюючи секретарем у редакції газети «Українська трибуна», писав В. Гнатюкові, що його матеріальне становище «дуже тяжке» і сподівається, що видання тут «моєї поезії» (книжки «Ліричні поезії», що вийшла 1911 р. у Києві. — В. К.) — «мене б зразу підтянувало». Тому і просить В. Гнатюка надіслати йому до Варшави на якийсь тиждень томик віршів, які він переписує.

Протягом 1899—1913 рр. листувався з В. Гнатюком і Гнат Хоткевич.

Майже десять років тривало листування Осипа Маковоя з В. Гнатюком (1899—1909). 17 грудня 1899 р. О. Маковей стверджував у листі, що прочитав поему П. Куліша «Маруся Богуславка» у ЛНВ і вважає, що в кінціві письменник перекутив факти історичної правди. 27 грудня уже інформує, що висилає розвідку про П. Куліша, повертає ряд книжок. 1 березня 1900 р. просить В. Гнатюка надсилати йому по три-п'ять відбитків кожної його публікації, бо «мені потрібно». 8 вересня він запевняє В. Гнатюка у своїй вірності ЛНВ і що найближчим часом надішле нові матеріали, бідкається, що газета, яку редагує («Буковина». — В. К.), забирає весь час. 24 лютого 1901 р. О. Маковей ширше описує ситуацію в Чернівцях, згадує деяких культурних діячів.

19 листів надіслала протягом дев'яти років (1900—1908) з Кулішівки, Мотронівки, Борзни В. Гнатюку дружина П. Куліша. З вересня 1900 р. Олександра Куліш дякувала за запрошення писати до ЛНВ, але скромно пояснювала, що пише «простою мовою — літературною, то страхаюся...»; 24 січня 1902 р. просила праць О. Маковоя, Ю. Федьковича; 6 вересня 1903 р. стверджувала: «Дітливою мовою усе (оповідання. — В. К.) із життя народу, а тепер, здається, найбільше оповідання пишуть із життя інтелігенції».

Цікаві моменти творчих взаємин знаходимо в листуванні Т. Бордулака, А. Крушельницького, І. Нечужа-Левицького.

Антін Крушельницький слав В. Гнатюку кореспонденцію з Станіслава, Городенки, Коломиї, Жаб'я. Ось 13 лютого 1906 р. послаюючи свої твори до ЛНВ, просить В. Гнатюка перечитати «якнайшвидше» дати І. Франку «перечитати й оцінити», тут же роздумує, що книжку слід би назвати «Драматичні писання. I». Пишучи з Жаб'я (мешав у Михайла Даньчака), запитує, чи не знайшлася його праця про М. Коцюбинського, яка, правдоподібно, була десь у П. Карманського. 14 березня 1909 р. А. Крушельницький пише з Коломиї, що має викінчену «незгіршу драму» і хотів би подати її до ЛНВ, лишень би не лежала там кільканадцять місяців. 8 лютого 1914 р. повідомляв з Городенки, що син Гнатюка Юрко вчиться добре, що помандрував з бурсаками до Заліщиків. 28 січня 1918 р. пише про оформлення О. Кульчицькою його повісті «Рубають ліс».

Досі маловідомі сторінки стосунків з В. Гнатюком письменників «січовиків» висвітлюють рядки листовної розмови А. Волощак, М. Ірчана (А. Баб'юка). 19 лютого 1917 р. Андрій Волощак писав до В. Гнатюка з Праги і пояснював, що не має під руками друкарської машинки з українським шрифтом, а є тільки з німецьким та польським, тому й скористався польським. Звертається А. Волощак до В. Гнатюка як вченого етнографа і напочатку розповідає у листі, що влітку 1916 р. познайомився з Дмитром Гуцулом, родом з Палагичів коло Товмачина (1891 р. нар.), який справив на нього велике враження «високою свідомістю національною», котрий знає напам'ять майже усі твори Т. Шевченка й С. Руданського. Важливо, що він, селянський син, який скінчив сільську народну школу та господарські курси, був «одним з перших основателів «Січі» в своєму селі». Відтак автор листу пише, що відкрив для себе несподівано в тому чоловікові поетичний дар, у його віршах «так чудово підхоплений тон і світогляд народної лірики». І хоч більшість з написаного десь розійшлася поміж людьми, А. Волощак таки зібрав сорок п'ять аркушків великого канцелярського зошита і просить В. Гнатюка знайти можливість видати їх окремою збіркою.

У наступному листі з Праги, датованому 22 березня 1917 р., А. Волощак признається В. Гнатюкові, що у тій збірці відчувається літературне наслідування Т. Шевченка, проглядають стилістично слабкі сторінки.

Довідемося, що він вислав збірку на ім'я В. Гнатюка, маючи надію, що такі бодрі щось буде з неї вибрано й опубліковано.

Далі ж А. Волощак пише, що «справ

народної творчості віддавна дуже займає» — що він прислухається, де тільки можна, до жовнірських пісень. «Довго вже кошуся з думкою занятися збиранням матеріалів до словаря говорів чи радше до словарів різних говорів з цілої України...»

Довідемося, що поет відвідував в університеті піврічні курси з народознавства. Також він сповідає В. Гнатюка, що вислав на його ім'я сто корон, із яких п'ятдесят призначено на стипендіальний фонд ім. І. Франка для письменників, а решту — для потреб НТШ.

Цікавий, вельми неординарний лист надіслав з Коша Українського січового війська 27 березня 1917 р. Мирослав Ірчан. Автор повідомляє, що простудював ряд брошур з історії етнографії і має подальшу потребу самовдосконалення в цій царині науки. Але, на жаль, мусить усе відкласти на «спокійніші часи», бо, як висловився, «тепер людина — не людина, а жовнір... то властиво предмет. Ним кидають, розкидають, оруднують після впогоди...»

І знову М. Ірчан звиряється В. Гнатюкові, що етнографію полюбив змалечку, але, на жаль, не було кому підказати, як і що саме робити («...в нас людина, що розуміє вагу тої науки й віддається їй совісно, то — велика рідкість»).

Відтак автор листа висловлює своє ставлення до власного розуміння ситуації, вважаючи, що саме війна підняла його рівень свідомості, розуміння й поцінування самої етнографічної науки («На війні аж... пізнав я правдиву красу словесності. Я свідомо відчув той тяжкий біль в тужній пісні угорського «Руснака», відчув сі терпіння в відданнях або пісні переляканого бойка в Карпатах, побачив душу гуцулика-стрільця в словах його «Співанок»... Я записував часто серед тріскучого морозу або впокійній буді зі смерекового галузь, в темнім зворі. Також, як я опинився в селі, записував між селянами»).

М. Ірчан радо інформує адресата, що зібрано численний пісенний матеріал, особливо ж стрілецькі пісні невідомих авторів, складені в полі, а також співанки новобранців. Є й доста оповідок від селян-стрільців.

В архіві В. Гнатюка нам пощастило виявити кілька листів сина І. Франка Петра, писаних 1920—1922 рр.

4 червня 1921 р. він запитує, чи не згодиться Видавнича спілка у Львові «видати кілька батькових творів»? Зокрема, цікавиться про кошторис надрукування творів «Мойсей», «Дон Кіхот», «Захар Беркут». І вже майже через рік, 4 травня 1922 р., проїть надіслати йому збірки І. Франка «Світ казок», «На лоні природи», «Коли ще звірі говорили».

Без сумніву, чимало досі не відомого подібуємо в листах Олеся Бабія, писаних з Праги, Журавиці, Перемишля. Вчитаймося в ці зболені думкою рядки: «Посилаю Вам три вірші для І. Н. В. Ті вірші творять цілість, і тому прошу помістити їх разом в одному числі і в такім порядку, як я написав із зазначенням в розділах: I, II, III. Якщо котрий з тих віршів Вам не подобається або не підходить для І. Н. В., то можна помістити тільки два, або один вірш, але без заголовка «Тройзіль». Та ліпше було б всі три разом».

А ось ще один його лист.

«Високоповажний Пане!

Віруючи в то, що доля української літератури лежить на серці Вп. пана, звертаюся отсим з проською о пораду і поміч в одній справі, маючи надію, що не будуєт мої слова голосом вопіючого в пустині.

Скитаючися яко вояк по різних краях Австрії, я записував свої вражіння, думки і таке інше. З того повстала немала збірка поезій, котрі я дуже бажав би видати друком. Се моя задушевна мрія. Але що, обставини не дозволяють мені занятися тою справою і... нема у мене настільки гроша. Я змушений удатися з проською о поміч і пораду. Справа та лежить мені на серце тим більше, що невдовзі відійду в поле, а там, хто знає, що станеся зі мною, а тим самим з тою збіркою. Заки я ще за фронтом, хотів бим залагодити ту справу. Чув бим ся щасливим, що та збірка не пропаде, що я докинув хоч один камінчик на будову нашої літератури. Сшитки ті, если може не мають вартості артистичної, то все таки як документ історичний можуть служити будучим поколінням».

Відтак О. Бабій повідомляє, що нині від'їздить «на поле борби», збірку боїться висилати з огляду на цензуру, то передасть «одним товаришем». О. Бабій у цьому листі уточнює, що передасть «поетичну повість з життя У С С (Українських січових стрільців. — В. К.) і дрібні ліричні вірші». Далі автор листа застерігає редактора В. Гнатюка, що хоч «повість буде разити де-не-де невикінченою формою», але мала б сподобатися своєю змістовною цілісністю: «вірую, що наша читаюча публіка буде читати дуже радо ту повість тим більше, що тема (підкр. наше. — В. К.) є доволі цікава і сенсаційна».

О. Бабій знову повторює думку, висловлену у попередньому листі, — видання збірки було б для нього «найбільшою потіхою».

Значне за кількістю й змістом листування поетки Катрі Гриневичевої, яка писала В. Гнатюку з 1917 до 1926 року. Ось вона обіцяє передати етнографію і його розпорядження записані нею пісні; після повернення з Шешор до Львова повідомляла про загальне враження від зустрічі з містом, про картину «львівських гараздів».

У нашому розпорядженні шість листів з Відня, писаних Євгеном Чикаленком 1923—1925 рр. Отож 13 червня 1923 р. він пише, що не може прийняти запрошення написати спогади про М. Коцюбинського, а радить звернутися у цій справі до Володимира Леонтовича, що на той час мешкав у Празі. Пропонує уривки спогадів про Одеську або ж Київську старі громади, членами яких він був. С. Чикаленко зазначає також, що дещо зі спогадів попросила у нього американська «Свобода», та й німецьке видавництво «Українське слово», але він поки що нічого нікому не дає, бо хоче наперед оплати («...у мене тепер се єдине джерело для існування»). 11 листопада 1926 р. С. Чикаленко писав, що пропонуватиме свої спогади за 1861—1907 рр. видавництву «Червона калина». Тут же оповідає, що нарешті обізвалася редакція «Свободи», і пропонує за публікацію спогадів 300 доларів. Відкається, що щоденники за 1907—

1919 рр. десь перехопила цензура і вже півроку, а ніяких вистей немає.

21 червня 1924 р. Є. Чикаленко підтверджує, що сто тисяч карбованців, переданих ним 1912 р. НТШ, — це позичені гроші В. Ф. Симиренком на купівлю будинку, про що й було дано розписку Симиренку через В. М. Леонтовича.

30 червня він уже писав В. Гнатюкові, що «Свобода» друкує спогади, працює над окремою книжкою, а також лагодить до друку свій щоденник. Докладно розповідає про заповіт В. Симиренка. У наступному листі він дякує за цю публікацію уривків спогадів у ЛНВ, але нарікає, що такі виправляти йому стилістику, і просить «вдержатися надалі від виправок, а коли Ви не можете, то лишче не друкуйте».

Одержував В. Гнатюк листи від багатьох письменників. 4 серпня 1898 р. його сповіщав М. Павлик, що збирається підготувати популярну брошуру про І. Франка, а Д. Лукіянович повідомляв, що вислав уривок повісті «Різуни», яка «дає картину передвборчого руху в зрадикалізованім закутку...» І. Нечуй-Левицький 22 жовтня 1910 р. просить В. Гнатюка найняти переписувача, аби зняв копії з його оповідань «Афонський пройдисвіт», «Українські штукарі», що були опубліковані в «Зорі». Ілько Борщак 25 січня 1925 р. писав з Праги до В. Гнатюка, що одержав надіслані йому книжки з серії «Життєписи славних людей», підтримував ідею і водночас радив розширити тематику серії з огляду на потреби молоді шістнадцяти-вісімнадцяти років і «дорослого загалу». Автор також висловлює міркування щодо своєї майбутньої участі в серії видань.

Перед нами листові звернення до В. Гнатюка Володимира Короленка, Тараса Франка, Олександра Барвінського, Данила Мордовця, Юрія Шкрумеляка, Владислава Оркана.

Незвичайний скарб-внесок у наше народознавство — це сімдесят вісім листів В. Гнатюка до Івана Панькевича з 1920 до 1926 року, які він писав зі Львова, Тернополя, Заліщиків, з сіл Шешори, Соколівка, Москалівка, що на Косівщині. Про що йдеться у цих листах? А чи «Світ дитини» не міг би йти до тамошніх бібліотек?; «...постарайтеся зібрати всі видання (часописи, брошури й книжки), які там у Вас виходять, у кількох примірниках для тутешніх бібліотек...»; «Прошу передати від мене товариству «Просвіта» в Ужгороді щирю подяку за таке почесне відзначення моєї скромної праці. Жалую, що тяжка, довголітня хвороба відтягнула мене від продовження праці над Угорською Україною...»; «Сиджу другий місяць на селі, а властиво на полі під Тернополем...»; «...Чи не можна би йому (синові Юрку. — В. К.) виробити у Вас яку стипендію?..»; «Як вийде граматика, прошу прислати її мені... буду реферувати»; «Робота над словарем йде... Я можу денно писати 3-4 години»; «Говір банатських кольоністів не сходиться з шариським, тільки з північноземплінським (лемківським), тому, думаю, що його у всякім випадку треба використати»; «...мій син живе з позичок...»; «Лежу хворий і пишу картку в ліжку»; «...хотів роздобути Вам 10 т. київських «Записок... Зі словарем справа так: доси маю 5.228 слів...»; «Я приступив до пісень

(збірки. — В. К.) Де-Волана. В нього ти багато помилок (злі і фальшиві записи. Тішуся, що будете видавати кварталник...». «Відсилаю збірку пісень Л. Дем'яна зі своєї рецензією»; «Про дату приїзду до Львова повідомить д-ра К. Студинського»; «...пошлю Вам спис книжок і брошур, які я можу продати...».

У відділі рукописів ми опрацювали значну кількість листів, адресованих В. Гнатюкові, авторами яких були визначні діячі української культури, відомі етнографи І. Труш, С. Крушельницька, Ф. Вовк, М. Лисенко, Є. Бохенська, Б. Заклинський, К. Квітка, В. Кобринський, В. Костів (Василь Верховинець), С. Людкевич, Ф. Колесса, І. Мандичевський, О. Кульчицька, О. Назарук, Є. Онацький, В. Шухевич та ін.

З 1897 р. писав В. Гнатюку видатний художник Іван Труш. То він повідомляє, що працює над портретами Т. Шевченка, М. Драгоманова, М. Грушевського; то подає конкретну адресу у Косові, бо «за кілька днів хочу виїхати до Кутів малювати там дещо...» (3.05.1902); то цікавиться, як сприйняли публіка його статті в газеті «Діло», і каже, що пише ще два «фельстони»; з Косова та Коломиї повідомляє, що працює і гризеться, що буде з портретом І. Франка» (1.11.1897).

З 1900 до 1914 року В. Гнатюк отримувачимало кількість листів від відомого вченого Федора Вовка з Парижа, Відня, Петербурга та села Довгополе, що на Гуцульщині. Автор листа повідомляє (3.04.1905 р.) з Парижа, що не зможе прибути на збори НТШ, і доручає В. Гнатюкові «ув усіх справах, які будуть порушені на зборах», голосувати замість нього.

В інших листах йдеться про етнографічну працю, про стосунки з В. Шухевичем, М. Грушевським, І. Франком, І. Мандичевським, О. Маковеєм, про видання «Етнографічного збірника», про свої наміри побувати у Львові, Києві і, звичайно, Криворівні, яка для нього «високій світлі» (19.01.1911 р. з Санкт-Петербурга). Перебуваючи у Довгополі, Ф. Вовк не може нахвалитися цією етнографічно неповторною закутиною, гарними людьми і шкодує, що «не приїхав сюди раніше».

Микола Лисенко (1.10.1901) повідомляв, що М. Старицький радо готує збірку до видання у Львові; що він має намір відвідати з українським хором Буковину й Західну Галичину.

Євгенія Бохенська в низці листів з 1904 до 1925 року порушує важливі питання суспільно-культурного життя, зокрема стану етнографічної, фольклористичної науки. Так, 24 вересня 1913 р. авторка писала: «Я дуже люблю етнографію. Тільки як мої етнографічні приятелі не справуються, то я не годна до них обзватися». У листі від 23 лютого 1914 року посилася з Перегінська жмуток коломийок («...співанок наслухалася всіляких...»), переважно жартівливо-сороміцького характеру. 28 липня цього ж року надсилає В. Гнатюкові віршоване поздоровлення. 28 серпня 1915 р. надсилає редакторів історичну баладу, складену в цьому селі про першу світову війну.

Перед нами листи Климента Квітки, писані 1908—1923 рр. з Євпаторії, Києва. 16 травня 1908 р. К. Квітка турбується, чи не зірветься експедиція «для записування коб-

зарських мелодій». Далі розповідає, що йому писав Сластіон, що він чекає для цієї роботи Ф. Колессу і все зробить, аби йому справно працювалося у Миргороді («Спровадить до Миргорода кобзаря Кравченка, дасть до розпорядимості д. Колесси два фонографи і взагалі дасть всяку поміч, яка від нього залежатиме»).

Через десять днів К. Квітка пише, що «після видання «Галицько-руських мелодій» я вважаю д. Людкевича за найзначнішого нашого музикального етнографа, і коли б він згодився поїхати в екскурсію, я б віддав йому субсидію без жодного вагання...»

В інших листах К. Квітка стурбовано пише, що, на жаль, у нас так мало фахівців для запису музичних матеріалів, що небагато й вчених пристали до галузі музикознавства.

Володимир Кобринський, перебуваючи на Закарпатті в 1911 р., писав В. Гнатюкові, що студіює місцеві говірки («пару перших шкіців перешлю...»), готує розвідки для публікації. 11 травня наступного року радо повідомляв вченого, що завершив серію рисунків тушшю (типів краю. — В. К.). 2 березня 1914 р. В. Кобринський інформував, що приймає пропозицію щодо ілюстрування збірника «Галицько-руські анекдоти», що його готував В. Гнатюк.

Василь Верховинець турбував не раз В. Гнатюка з Києва. У листі від 18 липня 1912 р. йшлося про важливість записів старовинних народних танців. Автор каже, що «міг зібрати чудові матеріали» у Шпиченцях, Романівці. Він просить В. Гнатюка про рекомендаційний лист від НТШ, який би дав підставу «їздить по всій Україні, списувати пісні і танки. Ця галузь, особливо танки, ще у нас майже не тронута, а ж почуваю у собі силу і охоту зібрати немало матеріалу. Деякі танки і ігри веснянові я уже вивів на сцені, загалом вони всім дуже подобаються... В Шпиченцях списав я 25 весняночок, ціле весілля з народними піснями. Пісень весільних списав 140, мелодій — до 70... Під I/VI був я з Д. Кричевським у Криничі і там списав теж прекрасний матеріал уночі при свічках і хотів знов поїхати в село Вільшанку коло Лубен... Тепер я познакомився з народними учителями, які тут, на курсах у Києві, і багатом'я обіцяло мені допомогти зібрати той обширний матеріал».

Не раз В. Гнатюк одержував листи від композиторів С. Людкевича й Ф. Колесси.

Незаперечною вартістю мають листи І. Мандичевського, О. Кульчицької, О. Назарука та інших етнологів. Іван Мандичевський 5.02.1917 р. писав визначному фахівцеві словесності, що, перечитуючи «Слово про похід Ігоря», звернув увагу на те, що там «розсіяна маса висловів, які я подибував лишень в наших народних піснях...» Скажемо тут, що І. Мандичевський зробив літературну транскрипцію «Слова» і видав окремою книжкою. Дивно, але жоден фахівець про це ніде не згадує, а Д. Лихачов навіть не згадує ім'я Мандичевського у своєму «Словаре книжників».

Олена Кульчицька 24 червня 1918 р. пише В. Гнатюкові з Перемишля, що готова художньо оформити його збірку мфів; 26 червня 1920 р. просить у В. Гнатюка фотографію О. Кобилянської («Я хочу в дереворитах

зробити портрети всіх визначних письменників»). Вона перш за все мала на увазі Шевченка, Франка, Лесю Українку, Кобринську, Кобилянську, Костомарова, Грінченка, Котляревського, Шашкевича (така послідовність прізвищ у листі).

Осип Назарук з Канади у своїх листах 1922—1924 рр. порушував ряд видавничих питань, надсилав цінні матеріали. «Пересилаю Вам малу працю п. з. «Нові приповідки українського народу з Канади» — може, придається Вам до «Записок Н. Т. ім. Шевченка». Далі подає словничок англійських слів, які органічно увійшли в мову «наших людей». Ставить також суттєве і слушне запитання: «Чому у ЛНВ так багато перекладів з чужих авторів? Чи ж у нас нема вже абсолютно кому писати? Думаю, що маса творів лежить непечатана». Вносять пропозицію, аби Д. Донцов написав статтю про важливість такого жанру, як спогади (25.10.1922).

Певний інтерес для дослідників мають, на перший погляд, скупуваті рядки листів Володимира Шухевича, Соломії Крушельницької, Ярослава Окуневського, Юрія Липи, Богдана Заклинського. Наприклад, Б. Заклинський 20 березня 1905 р. повідомляв В. Гнатюка, що надіслав йому «кілька коломийок до збірника», що готує статтю «Про значіння етнографії»; 10 жовтня цього року запитує в листі, чи доручено В. Гнатюку зшит з коломийками; дякує за надіслану йому книжку «Гуцульщина»; інформує, що записує колядки в районі Жаб'я.

Серед учених — істориків, літературознавців, мовознавців, суспільно-громадських діячів, які листувалися з В. Гнатюком, — А. Кримський, М. Грушевський, С. Єфремов, М. Лозинський, І. Крип'якевич, Д. Дорошенко, І. Огієнко, Д. Донцов та ін.

27 березня 1901 року Агатангел Кримський у листі з Москви просив В. Гнатюка надіслати десять примірників п'ятого тому творів С. Руданського для бібліотеки східних мов. Просив також праць М. Драгоманова (очевидно, кількатомну студію «Розвідки про українську народну словесність та письменство». — В. К.), історичні книги М. Грушевського, літературні видання Видавничої спілки. «Заразом пришлю тобі і свою вкладку в Т-во за 1900—1901 р.». Обіцяє написати передмову до Франкової книжки «Коваль Басим». Повідомляє водночас, що надіслав до ЛНВ статтю про Стороженка, що дістав на руки переклад М. Павліка.

26 червня 1905 р. із Звенигородки на Київщині А. Кримський писав, що готує для М. Грушевського статтю з історії нашої мови XIV ст. «Силкувався, щоб умістити на 1/2 аркуша». Просить «підганяти» друкарню (йдеться про видання книжки-повісті А. Кримського «Андрій Лаговський». — В. К.), оскільки «увесь наклад я хочу подарувати Видавничій спілці».

А далі ось ці невеселі гадки: «Рожеві мрії киян і інших українців про те, що нашому письменству буде якась полегша, мені здаються такими дивними, що й казати не могу! Адже комітет міністрів оголосив уже свій журнал, де чорним по білому написано, що змінювати що-небудь в становищі українства нема потреби (це вже по Цусімській битві!). Навіть Євангеліє, про яке клопочеться великий князь Костянтин, хто його зна коли побачить світ! З приватних, але

дуже впливових джерел знаю, що всякі надії, які колись були майнули для нашого письменства, повинні порозвіюватися: уряд ніяких полегш не думає чинити...

На мою думку, утиски на нашім письменстві держатимуться ще дуже довгий час (підкр. автором. — В. К.), аж поки не буде в Росії Конституції для всіх народностей...

З листа від 18 липня 1905 р. довідуємося, що В. Гнатюк вислав М. Грушевському для ЛНВ статтю «Деякі непевні критерії для діалектичної класифікації староруських рукописів», в яку «мусив вкласти велику дозу енергії та ерудиції і що бажаю пошанувати ювілята (М. Грушевського. — В. К.) не якоюсь легкою робіткою, але справді чимсь поважним і путящим». А. Кримський просить «не виправляти в стилі, не торкати навіть правопису...»

Досить часто протягом 1902—1926 рр. надсилав кореспонденцію Сергій Сфремов. 30 квітня 1902 р. обіцяє послати В. Гнатюкові «трохи заміток»; 21 жовтня 1904 р. повідомляє, що готує статтю «про офіційну критику на Шевченка», збирає поезії О. Кониського; 29 березня 1922 р. пише до В. Гнатюка з Києва, що «з того часу, як мусив обличити газетну роботу, зробив таки чимало... А все ж цікаве життя!...»; листом від 1 червня 1924 р. засвідчує, як радіє тим, що В. Гнатюка обрано академіком, що спробує ще подати кандидатури кількох галичан, як-от Щурата, Свенціцького.

Михайло Лозинський із Львова, Відня, Праги, Жаб'я та інших міст писав до В. Гнатюка протягом двадцяти літ (1905—1925). З тих листів бачимо (5.11.1913), що обидвох товаришів цікавило дуже широке коло питань. М. Лозинський пише, наприклад, що, оскільки газета «Діло» «завалена політичними матеріалами», то листи М. Коцюбинського вмістять у «тижневім книжковім додатку, як тільки скінчиться повість Франка». 19 квітня 1915 р. М. Лозинський з сумом сповідає свого давнього колегу, що треба ждати кінця війни: «Мое положене, на жаль, таке, що від результату війни залежить і моя особиста будучність». Пише також, що його праця про московське «наробила досить шуму», додала йому ворогів і кривдників. 16 червня того ж року писав В. Гнатюкові, що надіслав йому «воєнні й інші цікавіші вісті» (очевидно, записи про воєнне життя. — В. К.).

29 липня 1905 р. історик Іван Крип'якевич надіслав В. Гнатюкові статтю до ювілейного збірника на пошану М. Грушевського і висловлює надію, що невдовзі зустрінуться з В. Гнатюком у Криворівні. З іншого листа дізнаємося, що І. Крип'якевич переслав етнографові збірку пісень, яку злагодив учитель торговельної школи О. Улаччій. Як значає історик, «записував дуже незможний... показує велике замишування в етнографії». Він просить В. Гнатюка «переглянути й оцінити, чи записи потрібні тепер етнографічній комісії».

Двадцять п'ять листів збереглося й від історика Дмитра Дорошенка. 1 квітня 1906 р. з Глухова Чернігівської області вчений звідомляє В. Гнатюка, що на останні книги ЛНВ та інші наукові видання готує низку рецензій до періодичних видань, зокрема «Рідного краю», «Вільної України» тощо. 8 лютого 1909 року він пише втішно

й обнадійливо з Києва, що складає державні іспити і сподівається тижнів через три закінчити університет.

Дорошенко пише згодом з Катеринослава, де вчителює в комерційному училищі. 1914 року по дорозі до Відня заїжджає до Львова, дає згоду брати участь в огляді праць про Україну, готує для В. Гнатюка етнографічний нарис «В гостях у найменшого слов'янського народу», надсилає рукопис історичної книжки «По рідному краю», зазначаючи в листі від 30 грудня 1924 року, що «коли книга признається для галицької публіки, то треба її рахуватися з її відтінками мови, так само як і навпаки: якби ця книга призначалася для моїх земляків-чернігівців чи киян, то я би не уступив ані в однім слові!». Він стурбований тим (12.01.1925 р.), що припинили у Львові публікувати спогади Євгена Чикаленка, що «Діло» взялося за друкування споминів К. Левицького, а ті відклало надалі; підказує, що в «Зорі» за 1894 рік є ряд фотографій, які можна використати для ілюстрування його книжки.

12 квітня 1925 року В. Гнатюк дістає лист з Праги, в якому Д. Дорошенко зривається співробітництва в ЛНВ через появу у ньому статті Д. Донцова «Про пансько-мушкетерського центра». Далі ж — про різні погляди на суспільне і громадське життя, зокрема про М. Грушевського, А. Кримського, С. Сфремова, В. Сімовича та ін.

З всеукраїнського спустошення повертаються до нас на всенародну радість листи І. Огієнка, М. Грушевського, Д. Донцова. Іван Огієнко протягом 1911—1925 рр. писав до В. Гнатюка з Києва, Львова, Кам'янець-Подільського. То він просить нових видань з етнографії («3 Ваших шановних праць я маю «Гаївки» та «Етногр. зб.» тт. XII, XIII, XV, XVII» (15.12.1911; Київ); то повідомляє: «Книжки Вашої про покритку тепер дістав. Добре було б, коли б Ви не забували і молодшого Кам'янецького університету, бо його львівське громадянство таки добренько забуває... Про допомогу Видавничій спілці та «Світу дитини» (часопису. — В. К.) розкаже Вам мій посланець. Справа ця вже полагоджена. У нас дорожнеча на видання книжок ще більша, ніж у Вас. Здається, доведеться припинити всяку культурну працю...» (28.03.1920, Кам'янець-Подільський); то сумно оцінює повороти власної долі в листі з Тарнова від 12 січня 1921 року: «Грашками нашої української долі я опинився, як вітак з України, в м. Тарнові. З Кам'янца нічого абсолютно не взяв, тому опинився в Тарнові, як Робінзон на острові. Всі мої заходи дістати хоч якийсь книжок з Львова ні до чого не довели... І доводиться марнувати час, тоді як можна було б використати його більш продуктивно. Пригадую той час, коли такою ж долею був закінчений до Києва д-р І. Свенціцький і українське громадянство дало йому повну змогу продовжувати свою наукову працю, зокрема я завше давав йому всі ті книжки, які тільки мав. Переїхати працювати до Львова я не в силі: на руках маю хору жінку і троє дрібних дітей, тому коштів хватає лише на те, аби не померти буквально з голоду...

Пишу до Вас, Високоповажний пане докторе, з кріпкою надією, що Ви прийдете мені з допомогою в моім духовнім голоді.

В свій час я писав Вам свій «Кур

українського язика», вид. 2-е; ця книжка мені зараз надзвичайно потрібна — я буду її друкувати українською мовою і переклад закінчу за місяць, після чого верну книжку Вам з щирою подякою.

З правдивою до Вас пошаною проф. І. Огієнко».

Протягом багатьох років Михайло Грушевський надіслав зі Львова, Києва, Криворівні 27 листів до В. Гнатюка.

Обшири й глибини народознавчих інтересів та зацікавленість В. Гнатюка були б далеко не повні, якби ми не заакцентували на тому, що серед численної пошти, яку одержував вчений, було немало листів від селян, вчителів, священників тощо. З багатющою кореспонденцією дізнаємося, що починаючи з 1900 р. і аж до 1917 р. В. Гнатюк отримував листи від членів родини Волянських — Марії, Єлисея, Романа та ін. Листи надходили з Криворівні, Перемишля, Відня...

В. Гнатюк листувався з Ярославом Гординським та Лукою Гарматієм, які на його прохання здійснювали фольклорно-етнографічні записи, популяризували на місцях спеціальну літературу, зокрема випуски ЛНВ та ЗНТШ.

У рукописному фонді В. Гнатюка розшукано дев'ятнадцять листів, які протягом 1907—1926 років надсилав своєму навчателю Петро Шекерик-Доників із Жаб'я. Ці листи — своєрідна хроніка творчого зростання селянина, його зацікавлення фольклористикою і етнографією як галузями науки.

26 червня 1907 року П. Шекерик-Доників писав, що має уже шість оповідань про опиришків, а «багато ще маю писати. Я таки багато знаю казок про опириків, відьми, мари, блуди, співанки гуцульські, пісні весільні... Як прийдете до Криворівні, то прошу написати мені, а я піду сейчас до Вас і понесу списані оповідання. Я дуже рад, що можу написати щось правдиве про моїх прадідів гуцулів». 30 жовтня 1913 року П. Шекерик-Доників повідомляє в листі, що збирає матеріали, замовив майстрам виготовити чільця, наручники зі шкіри. 8 лютого 1914 року дякує В. Гнатюкові за надіслані йому книжки. «Збираю матеріали, — хвалиться своєму вчителю, — головню вірування, яких тут повно. Про звірів рівно ж записую...» 26 червня 1915 року Петро Шекерик-Доників пише, що у грудні минулого року його «асентеровано».

П. Шекерик-Доників оповідає, що відібрали сімдесят чоловік з Голов і Красноїлля і повезли воями далі й далі. «Жарти, сміхи — се було в нас на порядку деннім. Прийшовши до Бистриці, ми пересиділи всім днів на соломи в бараках. А наші говорили: «Та це мой чоловіки не зле іде. Бо в сим бараку вже газдували люди...» В Бистриці поїхали ми залізницею через Угорщину. По дорозі гадали мадяри, що ми москалі, бо ми були в шайках, то кричали за нами. Та якос щасливо ми приїхали 21 грудня 1915 р. до Мантеру, де стояла кадра 41 полку піхоти. Дня 26 грудня ми станули до асентерунку, де мене асентерували до 41 полку піхоти. Мої всі товариші розійшлися по інших полках. Мене були дали в поле з маршкомпанійов, яка відійшла на 5 лютого 1916 р., але я з нею не пішов, бо в тім часі появився був п'ятнистий тиф

в нашій компанії, і мене, як добре вивченого, взяли до сеї хвороби за доглядача хорих... Зайшов я до холерних бараків, де пересидів без дозволу виходити на двір до 30/3. Се був для мене найприкріший час. Здому вістки не було, про товаришів і знайомих нічого не знав, писати здалось нінащо, бо як виходив з того шпиталю, то все мусив дати до дезинфекції і папери писані знищувались... Мене перенесено до тифусбараків (бо на плямистий тиф більше не було хорих — його здавлено), де я обходив хорих на дифтерію, а пізніше на черевний тиф... 5/8 поїду на Угорщину, де перенеслася наша кадра, в околиці Дебрецена, між Сиготом-Дебреценом. Маю тут «Діло», «Свободу», «Вісник Союза визволення України», підручники науки німецької мови і вже читаю німецькі газети, переписуюсь з жінкою, Б. Заклиський, Трильовським та другими знайомими. Та я дійсно коло сеї хвороби так вивчився, що і вдома (коли верну) буду міг проти неї багато запобігати і поучувати людей, щоби знали, як коло сих хорих ходити, аби не ширилася слабість, як се доси в нас іде... Хожу на ягоди в ліс, читаю і пишу... Я маю свій особний покоїк, де сам сп'ю і проважу свою «канцелярію». Чоловік попросту забуває, що на війні, а здаєсь, що на свіжім повітрі в Альпах. Вікт надзвичайно добрий, і чвертка доброго вина денно...»

У листі від 18 жовтня 1915 р. описував свої враження від довколишніх місць: «...хлоп се не наш галицький нуждар. Муровані хати, вірцеві господарства і чистота та всюди вироблені порядні дороги... Женщини працювати до найбільшої міри і май кожда вмє косити, що не вступили нашому першорядному косареви. Чорна робітниця, як-то кажут, а в неділю паня капелюшкова, гарно вистроєна. Лише в однім подібні сі женщины до наших гуцулок, а може, ще і їх перевищують, а се під взглядом нічної любай ширости...»

11 грудня 1916 р. в листі до В. Гнатюка він висловлює жаль, що той знову хворіє («...знову мусите бути приковані до постелі»), повідомляє про своє військове життя («я призвав ті бараки «чистилищем», бо по них аж иде чоловік або до неба, або до пекла»). Подає В. Гнатюкові вартісні відомості з чеського побуту («Почев-сми заходити до чехів, обзираю їх господарства і зняряди господарські. В кожного є машини господарські, залізні борони і все, що належить до модерної господарки. Господаре чудово і маюте дуже добрі достатки, хоч землі не маюте так доброї, як наша. Женщини роб'є все так, як мушчини, чехи їхаюте коровами, кося жінки, але, як приїде неділя, ті женщины гарно вбрані ідуте до церкви. В хатах маюте всю вигоду і гарно умебльовані покої. Майже в кожного чеха є гарна бібліотека, читаюте книжки і газети — та є освіченими людьми, які уміюте за свої права постоїти. Тутешні хлопи чуютеся дійсними панами і не потребуюте перед будь-ким шапкувати».

Я почав писати мої вражені і розмови з чехами, они знаюте нашу теперішню біду і досить си цікавле нашими справами. Тутешній священник знає читати по-українськи і читає «Українське слово». Я також учю читати по-українськи одну надзвичайно інтелігентну женщину».

8 січня 1917 р. П. Шекерик-Доніків сповіщає, що «навчів-сми по-чески читати і читаю чеську літературу. Сими днями скінчив-сми читати Вожени Німцової казки. Дуже гарні і гарно ілюстровані. А тепер читаю твори чеського письменника Гавлічка. Маю словарець чесько-польський, але вже читаю і без словаря».

Також цікавиться, чи вже вийшли з друку казки про тварин В. Гнатюка, обіцяє невдовзі надіслати йому дещо із власних записів. Дивується, що не дають йому ніякої звістки ні Волянські, ні Л. Гарматій.

17 лютого 1918 р. В. Гнатюк дістав разом з листом шістнадцять сміховинок та оповідок, записаних П. Шекериком-Дониковим від військових. Автор пише, що пильно слідкує за «розвитком нашої української республіки», перечитує «польську шовіністичну лайку проти нас». Закінчує листа ось цими втішними словами: «Надзвичайно си радую, що, мов в сні, то си стало, що Україна сьогодні є вже самостійнов республік. Хоть великі є ще труднощі до поборення, але нас кріпи надія, що ми, українці, таки з тої верехи вийдемо щасливо і досить добре».

Неабияку вартість і чисто біографічну, й літературну, і, безумовно, народознавчу має великий лист П. Шекерика-Доникова до В. Гнатюка із Жаб'я від 26 листопада 1924 р. «Мої нерви цєю вісткою (смертю Луки Гарматія. — В. К.) сильно зворушені, і я плачу, як мала дитина за дедом, бо це дійсно був мій духовний дедя. Думки розбиті наразі. Я був у Головській школі за хроніков п. Л. Гарматія, яку він був написав і там залишив, але учит. Ломац. (Михайло Ломацький. — В. К.) дес єї загірив, і я нічого там не довідався. Коли б що потрібно, то я можу цілий томик з єго побуту в Головах, що пам'ятаю, написати».

Далі автор каже, що займається господаркою, а попри неї «у вільні хвилини буду збирати матеріали». Тут же він подає нарис-спогад про Л. Гарматія (на п'ятнадцяти сторінках канцелярського зошита в лінійку великого формату) з припискою: «Дуже скорочено».

6 жовтня 1925 р. П. Шекерик-Доніків сповіщає В. Гнатюка, що листовно Академія наук замовила йому етнографічні матеріали «про огонь. Прошу і Вас о близшу інформацію в цій справі».

З Жаб'я у березні (лист без дати) 1926 р. П. Шекерик-Доніків пише, що його син навчається в Коломийській гімназії («Щось з польським не кляпує (головно мова), решта все добре»). Далі подає звістку про те, що взимі записував вірування, деякі порнографічного характеру матеріали. «Чув я кілька оповідань про Довбуша, доси не записаних. За співанками про опришків буду шукати. Кілька вже маю... Я прошу при-

слати мені програм і головно про вказівки, як і що записувати?».

В листі без дати (очевидно, теж десь цього періоду) автор пише, що старається не пропустити жодного свята, ані неділі, ходити до церкви — бо там, на його думку, теж прихований неоціненний народознавчий матеріал.

А ще в одному з листів (без дати) він пише, що передасть через Б. Заклинського до В. Гнатюка загальний опис коляд «та всяляких бесід про них»: «Я старав си записати все вірно, докладно і без жадного фальчу».

...Листи, листи, листи. Пожовклі від часу аркушки, а скільки в їхніх білих мускулах духовної енергії, віри, радості, і, звичайно ж, як у земному житті-бутті, суму, жалю, боли, що в своїй сукупності відправили чесного ратая на ниві народознавства Володимира Гнатюка за поріг життя (помер 6 жовтня 1926 р. у Львові. Похований на Личаківському цвинтарі неподалік від могили свого друга й соратника І. Франка).

За тридцять літ своєї невтомної дослідницької, видавничої і популяризаторської праці В. Гнатюк опублікував майже тисячу праць різних жанрів з найрізноманітнішої галузі суспільно-культурного життя. Такі його капітальні видання, як «Коломийки» (3 т.), «Колядки і щедрівки» (2 т.), «Галицько-руські анекдоти», «Гайки», «Галицько-руські народні легенди» (2 т.), «Знадоби до галицько-руської демонології» (2 т.), «Народні оповідання про опришків», «Українські народні байки» — це золотий фонд не лише української чи всеслов'янської етнології, а й світової. Недавні І. Франко 1906 р. назвав В. Гнатюка феноменально щасливим збирачем всякого етнографічного матеріалу, якому з наших давніших збирачів, мабуть, не дорівнював жоден.

Прогресивний світогляд, широта наукових інтересів і вияткова працьовитість В. Гнатюка забезпечили видатні досягнення вченого в галузі народознавства, передусім на ниві української фольклористики та етнології. Теоретичні висновки В. Гнатюка спираються тут на величезну практику записувача, збирача народної творчості, на глибоке проникнення в живий процес творення і побутування різних жанрів усної словесності. Не випадково ж І. Франко відносив ученого до «збирачів нового типу», які, «обіймаючи широкі наукові горизонти, рівночасно стараються вичерпати запас етнографічних фактів у певній околиці, подати, приміром, весь репертуар пісень, оповідань і т. ін. якогось незвичайного оповідача чи рапсода, вичерпати запас пісень, казок, обрядів даної околиці і, з другого боку, обняти запас доступного однорідного матеріалу в цілм краю».